

Tieto, epäily ja politiikka

Pertti Alasuutari

Professori Pertti Alasuutari toteaa Tampereen yliopiston yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan päivässä pitämäänsä puheeseen pohjautuvan artikkelinsa aluksi, että elämme kummallista aikaa. Tähän on tietysti kaikkien helppo yhtyä. Kokenut sosiologi tekee artikkelistaan kuitenkin moniulotteisen ja viiltävän analyysin aikamme ilmiöistä niin yliopiston, kansallisvaltion kuin globaalien tasonkin ulottuvuuksilla ajankohtaisilla esimerkeillä kehityskulkuja havainnollistaen.

Elämme kummallista aikaa, jossa tekniikka, talous ja hallinta perustuvat entistä enemmän tietoon ja erilaisiin mitattaviin asioihin. Samanlaisesti epäily ja epäluuloisuus tietoa kohtaan on lisääntynyt ja huijaamisesta tai ilmiselvien valheiden levittämisestä on tullut entistä keskeisempi osa politiikkaa. Olen jopa alkanut pohtia sitä, onko maailmanlaajuinen hallinnan ja politiikan tietoperusta eli *infrastruktuuri* tai Michel Foucault'n termillä *episteemi* hajoamassa, ja mitä siitä voisi seurata.

Kun ajattelemme yhteiskuntatieteellisen tiedon roolia maailmassa, sen alkusysäyksenä voidaan pitää 1700-luvun valistusfilosoifeja, jotka ajattelivat, että aivan kuten luontoa, myös yhteiskuntaa määrittävät omat luonnonlakinsa. Niinpä ranskalainen taloustieteilijä ja valtiomies Turgot (1727–1781) esitti, että kuninkaan ei tulisi tehdä kaikenlaisia tilannekohtaisia päätöksiä vaan hallita kuin jumala sellaisten yleisten lakien avulla, jotka ovat sopusuunnassa yhteiskunnallisten luonnonlakien kanssa. Se tekisi hallitsemisesta helpoaa ja harmonista. Fysiokraattina (joka tarkoittaa yksinkertaisesti luonnolla hallitsemista) Turgot'lla olivat mielessä erityisesti vapaata markkinataloutta koskevat luonnonlait; hän kannatti omistusoikeuden pyhyyttä ja vapaiden markkinoiden välttämättömyyttä (Hankins, 1985).

Tieteelliseen tietoon perustuva hallinta sai kasvavaa merkitystä 1800-luvulta alkaen. Esimerkiksi Ruotsissa (1809) ja Suomessa (1844) otettiin käyttöön valtion komitealaitos. Käytännössä jokaista merkittävää lainsäädännöllistä uudistusta asetettiin valmistelemaan asiantuntijoista, intressiosapuolista ja poliittisten puolueiden edustajista koostuva komitea, jonka mietinnön pohjalta hallitus teki lakiesityksensä (Rainio-Niemi, 2015). Britanniassa ja sen siirtomaissa ja brittiläiseen kansainyhteisöön kuuluneissa maissa omaksuttiin vastaava käytäntö nimeltä kuninkaallinen komissio (Bulmer, 2015; Lauriat, 2010).

Tästä ei pidä vetää sitä äkkinäistä johtopäätöstä, että 1800-luvulta alkaen yhteiskuntien hallinta on perustunut entistä vahvemmin asiantuntijatietoon, vaikka tieteen auktoriteettiin se kyllä on nojannut. Ero on siinä, että tieteellisestä tiedosta ei voi suoraan johtaa sitä, miten yhteiskuntaa tulee ohjata. Poliittiset päätökset ovat aina arvokysymyksiä, eikä mikään ratkaisu kohtele kaikkia tasapuolisesti.

Jos esimerkiksi ajatellaan Suomen komitealaitosta ja lainsäädännön kehitystä, voidaan nähdä, että hallitus seurasi hyvin kiinteästi, mitä uudistuksia entisessä emämaassa Ruotsissa tehtiin ja seurasi orjallisesti perässä (Jansson, 2009). Samanlainen muiden maiden esimerkin seuraaminen ja

siten politiikan muoti-ilmioiden synnyttäminen oli leimallista kaikille maailman maille ja alueille. Maailmanlaajuisista yhteiskunnallista muutosta eli niin sanottua *modernisaatiota* ei siten ole ohjannut tieteen voittokulku vaan se enemmän tai vähemmän sattumanvarainen tapa, jolla joistakin käytännöistä on tullut maailmanlaajuisia standardeja joko kansainvälisten sopimusten kautta tai siten, että valtiot kopioivat muita.

Kun ajatellaan valtiolliseen politiikkaan perustuvaa yhteiskunnallisen kehityksen muovamista, oikeusoppineet ovat olleet siinä keskeinen professio. Oikeustieteilijä Alan Watson (1974) totesi klassikkoteoksessaan, että valtaosa kaikesta lainsäädännöstä on kopioitu muiden maiden lakiteksteistä. Oikeustiede on kansainvälinen ammattikunta, joka omilla periaatteillaan ja standardeillaan yhdenmukaistaa lakeja maailmassa (Twining, 2005; Twining, 2004). Taloustiede on kuitenkin 1900-luvun alusta alkaen haastanut oikeustieteen auktoriteettia, kun taloudesta on tullut yhä itsestään selvemmin yhteiskunnan synonyymi (Fourcade, 2006). Esimerkiksi ensimmäiset valtioiden keskuspankit perustettiin 1600-luvun loppupuolella (Ruotsi 1668, Englanti 1694), ja ne saivat rahan liikkeelle laskemisen monopolin 1800-luvun loppupuolella. Kansainliitto päätti vuonna 1920 yksimielisesti, että jos valtiolla ei ole keskuspankkia, sellainen on syytä perustaa.

Taloustieteen ja taloustieteilijöiden vahvistunut asema yhteiskuntien hallinnassa perustui laskentamalleihin, joiden avulla kaikenlainen sosiaalinen toiminta yhteiskunnassa tehtiin yhteismitalliseksi eli muutettiin laskennallisiksi suureiksi. Bruttokansantuote on siitä hyvä esimerkki. Ennen 1930-lukua tilastoja jonkin valtion taloudellisesta toimeliaisuudesta oli saatavissa vain muutamasta maailman maasta, kunnes Britannian, Kanadan ja Yhdysvaltain taloustieteilijät alkoivat kehittää yhtenäistä laskentamallia. Niinpä YK hyväksyi bruttokansantuotteen laskentamallin kansainvä-

lisen standardin vuonna 1953, ja kaksikymmentä vuotta myöhemmin jo yli sadasta YK:n jäsenvaltiosta oli saatavilla tieto BKT:stä, ja nykyään kyseinen luku saadaan kaikista maailman talouksista (Hirschman and Berman, 2014).

BKT:n mittaamista on kritisoitu muun muassa siitä, että kotitalouksissa tehtävä työ, josta ei makseta palkkaa, jää siinä huomiotta. Taloustieteilijät ovatkin jo aikoja sitten vitsailleet siitä, että jos mies nai taloudenhoitajansa, BKT laskee (Hirschman and Berman, 2014: 799).

Olennaista tässä ei kuitenkaan ole se, miten hyvä tai huono mittari BKT on. Tärkeämpää on huomata, että kun BKT:n kaltaisia politiikan hallintalaitteita (*policy devices*, ks. Hirschman and Berman, 2014) otetaan käyttöön, niistä tulee osa yhteiskuntaa, sitä materiaalis-käsitteellistä ympäristöä, jossa me elämme ja joka asettaa ehdot kaikille toimijoille ja heidän strategioilleen. Huomion arvoista BKT:n tapauksessa on myös se, että kyse ei ole paikallisesta vaan globaalista hallinnan työkalusta, osasta globaalia järjestelmää tai maailmanyhteiskuntaa. Kunkin valtion saama BKT-luku määrittää esimerkiksi sitä, missä määrin ja millä hinnalla kyseisen valtion pankki saa lainaa rahoittajilta. Kansallisen politiikan toimia myös arvioidaan sen mukaan, miten niiden oletetaan vaikuttavan BKT:n kehitykseen ja muihin taloudellisiin tunnuslukuihin ja mittareihin.

Hiilidioksidipäästöjen mittaaminen ja siihen perustuvat politiikan toimet, kuten kansallisten päästöjen alentamistavoitteiden asettaminen ja päästökauppa, ovat tuoreempia esimerkkejä hallintalaitteista (Callon, 2009; MacKenzie, 2009). Ne perustuvat hyvin monimutkaiseen useiden tieteenalojen yhteistyöhön sekä eri intressisa puolten tekemiin sopimuksiin siitä, millaisia taustaoletuksia eli standardeja laskentamalleissa käytetään. Tämän laitteen kautta mittaamisen, neuvottelun ja kaupankäynnin perusyksiköksi on tullut tonni hiilidioksidia, jolle voi edelleen laskea kutakin markkinatilannetta vastaava

TALOUSTIETEEN JA TALOUSTIETEILIJÖIDEN VAHVISTUNUT ASEMA YHTEISKUNTIEN HALLINNASSA PERUSTUI LASKENTAMALLEIHIN, JOIDEN AVULLA KAIKENLAINEN SOSIAALINEN TOIMINTA YHTEISKUNNASSA TEHTIIN YHTEISMITALLISEKSI ELI MUUTETTIIN LASKENNALLISIKSI SUUREIKSI.

hintaa. Silti kukaan ei ole nähnyt hiilidioksiditon-
nia, puhumattakaan sitä, että sellainen vaihtaisi
omistajaa.

Jotta voidaan neuvotella ilmastotavoitteista ja
käydä päästökauppaa, vastapuolen ostaman tai
myymän tavaran aitouteen täytyy tietenkin luot-
taa. Sama ongelma liittyy aikanaan rahaan, minkä
vuoksi vaihdon mittana käytetyt tietyn painoiset
kultakimpaleet keksittiin lyödä kolikoiksi: esi-
neiksi, joiden molemmin puolin on leima. Siten,
jos mittavälineestä on nirhattu jotain pois, sen
huomaa paremmin. Rooman keisareiden ratkaisu
tähän oli muiden metallien lisääminen kolikoi-
den metalliseokseen (Weatherford, 1997).

Vastaavasti päästöjen mittaamista varten on
luotu monitasoinen mittaamisen verifikaatio- ja
mittaamista tekevien yhtiöiden akreditoitijärjes-
telmä. Se on ymmärrettävää, sillä aina, kun luodaan
arvioinnin kriteerit ja mittarit, ne tuppaaavat
ohjaamaan toimijoita toimimaan tavalla, joka
näyttää parhaalta kyseisillä tavoilla mitattuna.
Sama pätee politiikkaan, joka on aina enemmän
tai vähemmän performatiivista (MacKenzie et al.,
2007; Kranert and Horan, 2018). Kun hallituksen
politiikkaa arvioidaan tietyillä mittareilla, lukuja
pyritään kaunistelemaan tavalla tai toisella, myös
muuttamalla sitä, miten tuloksia mitataan.

1990-luvun alussa käynnistynyt valtion omista-
mien organisaatioiden yhtiöittäminen, liikelaitos-
taminen ja myöhemmin yksityistäminen on hyvä
esimerkki. Ideologisten syiden ohella motiivina
olivat OECD:n tilastot siitä, että Suomessa jul-
kisen sektorin osuus bruttokansantuotteesta on
niin korkea. Valtion tai kunnan kokonaan omis-
tamaa yhtiötä ei lasketa osaksi julkista sektoria,
joten yhtiöittäminen kaunisti kansainvälisiä ver-
tailulukuja (Tiihonen, 2006; Tiihonen, 2004).

Työllisyyspolitiikka on toinen esimerkki. Sen
tavoitteena on ollut työvoiman kysynnän ja tar-
jonnan saattaminen tasapainoon, pääkeinona
työpaikkojen lisääminen joko yksityisellä tai jul-
kisella sektorilla. Lisäksi työvoimaa on vedetty
markkinoilta lisäämällä koulutuspaikkoja tai
työttömien kurssitusta (Alasuutari, 2017). Kun
työllisyysasteesta tai työttömyysprosentista tulee
keskeinen huomion kohde, voidaan myös kik-

kailla sillä, ketkä lasketaan työttömiksi milläkin
hetkellä. Kun Suomi liittyi Euroopan Unioniin,
työttömyysprosentti aleni, koska EU:n tilastointi-
tapa oli aikaisempaa armollisempi.

Sama politiikan performatiivisuus näkyy
ilmastopolitiikassa, jossa on pitkään tuskailltu sen
kanssa, että järjestelmissä on porsaanreikiä, jotka
sallivat samojen päästövähennystoimien kirjaa-
misen useampaan kertaan. Greta Thunberg onkin
kritisoinut päättäjiä luovasta kirjanpidosta, jolla
ei maailmaa pelasteta (Givetash, 2019).

Epäluulo ja vaihtoehtoiset faktat

Tieteen, mittaamisen ja erilaisista mittareista
koostuvien politiikan hallintalaitteiden rooli maa-
ilmanyhteiskunnassa on kaiken aikaa lisääntynyt.
Se näkyy myös siinä, että kaikenlaiset politiikkaan
vaikuttamaan pyrkivät toimijat ovat perustaneet
tutkimuslaitoksia ja ajatushautomoita, jotka tuot-
tavat tilastoja ja tutkimustietoa ja markkinoivat
niihin nojaavia politiikan malleja ja suosituksia
(McGann, 2017; Rich, 2004; Stone, 2001). Poli-
tiikkaa perustellaan entistä enemmän tiedolla ja
tieteellä, koska tieteellä on vahva auktoriteetti ja
tiedon kohteena oleva maailma esittäytyy meille
enenevässä määrin universaalisti yhteismitalli-
sina lukuina ja viime kädessä rahamäärinä.

Kuten totesin, tämä ei tarkoita politiikan tie-
teellistymistä vaan myös tieteen politisoitumista:
sitä, että yhteiskuntaa ja luontoa kuvaava ja mal-
littava tieto on entistä keskeisempi politiikan
areena. Toisaalta voi sanoa, että tällä politiikan
pelikentällä on varsin selvät säännöt. Periaat-
teessa esitetyn poliittisen ratkaisun perusteluja
voi kyseenalaistaa osoittamalla niiden kehnouden
tavoilla, jotka vastapuolikin joutuu tunnustamaan
legitiimeiksi. Mikä tahansa perustelu ei kelpaa, ja
kaikki osapuolet joutuvat tunnustamaan perus-
faktat.

Näyttää kuitenkin siltä, että samanaikaisesti
globaalin ”*tiedon infrastruktuurien*” (Edwards,
2010) kasvun kanssa myös epäily tieteellistä
tietoa kohtaan on kasvanut. Tasavalta-kirjassani
(Alasuutari, 2017) esitän, että se johtuu uusli-
beralistisen kilpailutalouden diskurssin tulosta

hegemoniseen asemaan suunnittelulouden diskurssin tilalle. Aiemman, valtiokeskeisemmän kulttuurisen kauden aikana asiantuntijoilla oli vahvempi rooli. Uskottiin, että ihanneyhteiskunta luodaan tieteellisen suunnittelun avulla, kun taas uusliberalistisessa mallissa lähtöoletuksena on, että vapaat markkinat luovat optimaaliset olosuhteet kaikelle. Kuluttajat päättävät massana, mikä on elinkelpoista ja mikä ei, jolloin asiantuntijuteen nojaavaa keskusjohtoista suunnittelua ei tarvita.

Suunnittelulouden kulttuuriselle kaudelle ominainen asiantuntijoiden auktoriteettiasema sai symbolisen ilmauksensa taidepolitiikassa ja taustaymmärryksessä siitä, mitä taide on. Samoin kuin tieteen, myös taiteen tavoitteena pidettiin entisten, itsestään selvinä pidettyjen oletusten ja sääntöjen haastamista ja kyseenalaistamista. Tehdäkseen todellista taidetta taiteilijan tuli kaiken aikaa uudistua ja uudistaa; irtautua totutuista käsityksistä siitä, mikä on esteettistä. Tästä seurasi, että yleisönsuosio oli merkki viihteellistymisestä ja putoamisesta taiteen valtiontuen ulkopuolelle. Ymmärrys ja arvostus vain avantgarden piirissä oli merkki taiteen korkeatasoisuudesta.

Matalan taiteen eli populaarikulttuurin puolella taas fanijoukon määrä kertoi suoraan sen, miten suuri tähti joku viihteen sankari on. Kuluttajat luovat omat sankarinsa. Tämä näkyy havainnollisella tavalla siinä, miten monet yleisöä eli kuluttajia palvelevat organisaatiot toimivat nykyään. Suunnittelulouden aikana ns. julkisen palvelun yleisradiopolitiikan päämääränä oli yhtiöjärjestyksen mukaan kansansivistyksen edistäminen. Radiotoiminnassa tämä sivistystehtävä näkyi pitkälle 1980-luvulle saakka siten, että ”kevyelle musiikille” tai ”nuorisomusiikille” oli varattu rajallisesti aikaa, ja toimittajat päättivät musiikin asiantuntijoina, mitä radiossa soitettiin. Kaupallisen radiotoiminnan myötä kanavilla otettiin käyttöön soittolistat, jotka kierrättävät kohdeyleisön

suosiossa olevia musiikkikappaleita. Sama malli on levinnyt myös esimerkiksi kirjastoihin, joissa yleisön makumieltymyksiä kartoittavat algoritmit määrittävät, millainen kokoelma kuluttajille on tarjolla. Kuluttaja on kuningas.

Kun tätä mentaliteettia sovelletaan tietoon, yleisten uskomusten ajatellaan kertovan totuuden. Jos asiantuntijat ovat eri mieltä, heidän elitistisiä näkemyksiään voidaan kyseenalaistaa ja jopa epäillä salaliitosta kansaa vastaan.

Auktoriteettien kyseenalaistuminen on näkynyt viime vuosikymmenten kehityksessä monin tavoin. Yhtenä tämän kehityksen ilmentymänä voi pitää sitä, että evankelisluterilaiseen kirkkoon kuuluvien osuus Suomen väestöstä on laskenut merkittävästi. Kun esimerkiksi 1996 kirkkoon kuului 85,4 prosenttia väestöstä, 20 vuotta myöhemmin prosenttiluku on enää 71,9 (Suomen evankelisluterilainen kirkko, 2017). Voidaan ajatella, että kirkon asema auktoriteettina on horjunut ja siitä, mihin uskoo tai on uskomatta, on tullut entistä enemmän yksityisasiasia. Tämä näkyy siinäkin, että viime vuosina uusien uskonnollisten liikkeiden ja henkisyuden muotojen määrä on kasvanut ennennäkemättömän nopeasti (Niemelä, 2001).

Auktoriteettien haastaminen näkyy myös vaihtoehtolääketieteen tai ”uskomushoitosten” suosion jyrkkänä kasvuna viimeisten 25 vuoden aikana kaikissa länsimaissa, myös Suomessa (Eardley et al., 2012; Frass et al., 2012; Vuolanto, 2020). Niillä tarkoitetaan menetelmiä, joita ei ole tieteellisesti tutkittu tai joiden vaikutuksesta ei ole saatu tieteellistä näyttöä. Kuilu virallisen ja vaihtoehtoisen lääketieteen välillä on tavallaan syventynyt, sillä koululääketiede pyrkii nykyään perustamaan kaikki hoitosuosituksensa tieteelliseen näyttöön. Toisaalta tämä kuilu ei tarkoita, että vaihtoehtoisten hoitojen edustajat pyrkisivät kaatamaan kokonaan tieteen auktoriteetin. Päinvastoin, alan toimijat ovat järjestäytyneet kansallisesti ja kansainvälisesti luodakseen toiminnalle yhtenäiset säännöt

AIEMMAN, VALTIOKESKEISEM-
MÄN KULTTUURISEN KAUDEN
AIKANA ASiantuntijoilla oli
VAHVEMPI ROOLI. USKOTTIIN,
ETTÄ IHANNEYhteiskunta
LUODAAN TIEteellisen
SUUNNITTELUN AVULLA, KUN
TAAS UUSliberalistisessa
MALLISSA LÄHTÖOLEtuksena
ON, ETTÄ VAPAAt MARKKI-
NAT LUOVAT OPTIMAALISET
OLOSUhteet kaikelle.

sekä kohentaakseen imagoaan. Suomessa monien eri vaihtoehtoisten antajia edustaa Luonnonlääketieteen Keskusliitto ry (LKL), joka syntyi vuonna 2002 Vaihtoehtoisen lääketieteen keskusliiton (VLKL) ja Suomen Luontaisterapeuttien Liiton yhdistyttyä. Uusi nimi vastaa kansainvälistä mallia, sillä alan kansainvälinen järjestö on nimeltään World Organization of Natural Medicine. LKL on asettanut jäsenilleen koulutuksen minivaatimukset, ja valvoo jäsenistönsä koulutustasoa.

Koululääketieteen kyseenalaistaminen on näkynyt koronapandemian aikana, kun osa väestöstä on monissa maissa kieltäytynyt rokotuksen ottamisesta ja perustellut ratkaisuaan erilaisilla vaihtoehtoisilla faktoilla. Netistä voi löytää kaikenlaisia salaliittoteorioita esimerkiksi siitä, miten viranomaisten edustajat ovat salanneet tiedot rokotusten aiheuttamista haitoista ja kuolemantapauksista. Onpa myös väitetty, että rokotteeseen on kätkeyty mikrosiru, jonka avulla valtio voi vakoilla kansalaisia.

Tieteen periaatteita noudattaen tuotetun tiedon kyseenalaistaminen on yleistä monissa populistisissa liikkeissä, joista monet myös horjuttavat demokratian periaatteita tai pyrkivät hallitsemaan asemaan keinolla millä hyvänsä. Esimerkiksi Britanniassa konservatiivit voittivat Brexit-äänestyksen esittämällä EU-eron vaikutuksista väriä tietoja. Donald Trump tuli tunnetuksi siitä, että hän valehteli jatkuvasti kaikesta mahdollisesta. Trump kieltäytyi myös uskomasta, että hän hävisi vuoden 2020 vaalit, ja tammikuussa 2021 hänen kannattajansa yrittivät kaapata vallan. Nyt konservatiivit pyrkivät varmistamaan voiton seuraavissa presidentinvaaleissa muuttamalla hallitsemiensa osavaltioiden vaalilainsäädäntöä siten, että demokraatteja todennäköisesti äänestävän väestönosan on entistä vaikeampaa rekisteröityä äänestäjiksi.

On vaikea sanoa, missä määrin Yhdysvaltain republikaanit todella uskovat, että Trump hävisi vuonna 2020 vaalivilpin vuoksi. USA:n väestön jyrkkä polarisaatio on kuitenkin johtanut siihen,

että hävinnyt osapuoli kieltäytyy tunnustamasta mitään faktoja, jotka ovat sitä vastaan.

Sosiaalisen median toiminnan taustalla oleva tiedon infrastruktuuri on osasy siihen, että eri maissa väestö jakautuu kupliin, jotka rakentavat oman uskomusjärjestelmänsä. Facebookin, Twitterin ja muiden alustojen taustalla olevat algoritmit johtavat siihen, että yksilö saa kavereikseen vain hänen kanssaan samaa mieltä olevia ja kyseisiä mielipiteitä tukevia väitteitä tai mielipiteitä. Mitä sensaatiomaisempia väitteitä joku esittää, sitä suuremman huomion ne saavat.

Sosiaalisen median hallinnasta onkin tullut elintärkeä osa vaalikampanjoita. Kannattajiin ja vastustajiin voi vaikuttaa lähettämällä tietoa ja kumoamalla huhuja, mutta myös mustamaalaaminen ja valhekampanjat ovat tulleet tavalliseksi. Esimerkiksi vuoden 2016 Yhdysvaltain presidentinvaalien alla valeutiset saivat enemmän huomiota kuin oikeat vaaliuutiset, kertoo Buzzfeedin selvitys (Silverman, 2016). Monet näistä paljon huomiota saaneista valeutisista olivat peräisin Make-doniasta, jossa tehtiin lukuisia Donald Trumpia tukevia valeuutisivustoja. Toimintaa pyörittävät teinit perustivat mainostuloja kerääviä valeuutisivustoja ja niille ihmisiä ohjaavia Facebook-sivuja, jotka oli tehty näyttämään aidoilta, yhdysvaltalaisen poliittisten järjestöjen ylläpitämillä Trumpin fanisivuilta (Turttainen, 2016).

Autoritaarisissa maissa valheisiin perustuva mielipiteiden ohjailu perustuu siihen, että vallanpitäjät ottavat haltuunsa joukkotiedotusvälineet ja kieltävät kaikki vaihtoehtoiset uutiskanavat. Venäjällä tuli vuonna 2012 voimaan laki, jonka mukaan ulkomaista rahoitusta saavien ja poliittiseen toimintaan osallistuvien kansalaisjärjestöjen tulee rekisteröityä järjestöinä, jotka suorittavat ”ulkomaisen agentin” tehtäviä. Lisäksi Venäjän televisio ja lehdistö on käytännössä kokonaan valtion omistuksessa ja kontrollissa. Myös internet on autokraattisissa maissa valvonnan kohteena.

TIETEEN PERIAATTEITA
NOUDATTAEN TUOTETUN
TIEDON KYSEENALAISTAMI-
NEN ON YLEISTÄ MONISSA
POPULISTISISSA LIIKKEISSÄ,
JOISTA MONET MYÖS HOR-
JUTTAVAT DEMOKRATIAN
PERIAATTEITA TAI PYRKIVÄT
HALLITSEVAAN ASEMAAN
KEINOLLA MILLÄ HYVÄNSÄ.

Puolassa ja Unkarissa on joukkotiedotusvälineissä samanlainen kehitys.

Näitä kehityslinjoja voi pitää vastaiskuna toisen maailmansodan jälkeen kehittyneelle globaalille episteemille, jossa tiede on suuri auktoriteetti. Tässä episteemissä poliittista kamppailua käydään pelikentällä, joka koostuu erilaisten politiikan hallintalaitteiden tuottamasta todellisuudesta: BKT:stä, työttömyysprosentista, päästökaupasta ja vastaavista. Tuolla pelikentällä toimijat pyrkivät tulkitsemaan lukuja ja numeroita luovasti omien intressiensä ajamiseksi, mutta hyväksyvät rationaalisen argumentaation säännöt ainakin periaatteessa. Sen sijaan autoritaariset vastavoimat kieltäytyvät uskomasta epämiellyttäviä faktoja ja pyrkivät estämään niiden esittämisen. Vastavoimatkin voivat vedota tutkimukseen, mutta itse ja omilla periaatteilla tehtyyn. Salaliittoteoriapiireissä levisi 1990-luvulla iskulause do your own research, tee oma tutkimuksesi.

Tällainen tiedeyhteisön auktoriteetin vastaisku näkyy merkillisellä tavalla myös suhtautumisessa yliopistoihin ja jopa yliopistomaailman sisällä. Tieteentekijöiden uskotaan kyllä tekevän teknisiä innovaatioita, joilla voidaan ratkaista maailman ongelmat ja parantaa maan kilpailukykyä, mutta samalla yliopistoja voidaan pitää rakenteiltaan vanhentuneina, reaali maailmasta irtaantuneina norsunluutorneina, joista kaiken maailman dosentit arvostelevat valtaapitäviä. Niinpä Suomessa vuoden 2010 lakiuudistuksessa yliopistojen toimintaa haluttiin tehostaa siirtämällä valtaa tiedeyhteisöltä ulkopuolisille tahoille, tekemällä rehtoreista ammattijohtajia ja sallimalla vallan keskittämisen linjaorganisaation yläpäähän. Kun Tampereen yliopisto fuusioitui teknillisen yliopiston kanssa, tietoa ja viisautta ostettiin ulkopuolisilta konsulteilta, ja viestinnässä omaksuttiin sama malli kuin autoritaarisissa valtioissa: vähänkään kriittisiksi tulkitut yliopistotiedotuksen toimittajien jutut hyllytettiin ja vuoden 2021 YT-neuvotteluissa toimittajakuntaa puhdistettiin.

Michel Foucault korosti aikoinaan, että tieto ja valta kietoutuvat aina toisiinsa. Tällä hän tarkoitti sitä, että kullakin aikakaudella vallitsevat valtasuhteet tuottavat niitä vastaavat tiedon muodot.

Siis, kun nykymaailmassa poliittinen ohjailu perustuu rahatalouden kautta vaikuttamiseen eli taloudellisiin kannustimiin tai sanktioihin, yhteiskunnallinen todellisuus rakentuu BKT:n ja päästökaupan kaltaisista hallintalaitteista. Mutta autoritaarisissa organisaatioissa tiedon ja vallan yhteen kietoutuminen on paljon yksinkertaisempaa: valta määrää totuuden tukahduttamalla kriittikin ja epämiellyttävien tietojen levittämisen.

Kulttuuripiirien yhteentörmäys?

Yksinvaltaisuuden uutta nousua maailmassa 2000-luvun alkupuolelta lähtien on pidetty merkinä maailman eri sivilisaatioiden välisestä yhteentörmäyksestä. Samuel Huntington (1996) esitti aikanaan, että tämän yhteentörmäyksen voi kiteyttää vastakkainasetteluksi hallitsevassa asemassa olleen läntisen sivilisaation ja siihen tyytymättömän itäisen kulttuuripiirin välillä. Viimeistään siinä vaiheessa, kun Venäjä hyökkäsi Ukrainaan, on esitetty, että kyse on kylmän sodan vastakkainasettelun paluusta.

Ongelma on vain se, että Venäjää on vaikea pitää läntisen liberaalin demokratian kanssa kilpailevan, erilaiseen ideologiaan perustuvan yhteiskuntajärjestelmän lipun kantajana. Jos Venäjän hallintojärjestelmän sisäistä legitimaatiota haluaisi luonnehtia, kyse on vihamielisestä, Venäjän kansan ylivertaisuuteen uskoa pönkittävästä nationalismista. Se ei vetoa rationaalisuuteen ja oman edun tavoitteluun, vaan tunteisiin: vihaan, katkeruuteen ja vastapuolen demonisointiin. Venäjän johto ryhtyi äärimmäisiin tekoihin, mutta nationalismi, tunteiden nostattaminen ja niihin vetoaminen ei ole mikään toinen, muulle maailmalle vieras strategia.

Väitänkin, että yksinvaltaisuus ja demokratian vastaisuus eivät ole läntisen maailman ulkopuolelta tullut uhka, vaan tulosta ylijarjaiseksi muuttuneen kulttuurimme sisäisestä jännitteestä. Taus-talla on nähdäkseni 1980-luvulta alkanut siirtymä valtio- ja byrokraatiakeskeisemmästä uusliberalistiseen hallinnan malliin eli suunnittelutaloudesta kilpailutalouteen, kuten näitä kulttuurisia kausia olen nimittänyt.

Kuten edellä selostin, uusliberalistisen hallintamallin perustana on näkemys siitä, että yhteiskuntaa rakentamaan ei tarvita tieteellistä, byrokraattista suunnittelua, vaan että markkinamekanismi johtaa optimaalisiin rakenteisiin. Tämähän näkyy esimerkiksi siinä, että päästöjen vähennystä johdetaan markkinamekanismeilla hinnoitteleamalla hiilidioksiditonnit.

Tämä siirtymä on vähentänyt kunnioitusta tieteellistä asiantuntijuutta ja byrokraattisia hallintorakenteita kohtaan. Kun julkista valtaakin hoidetaan entistä enemmän markkinoistamalla ja edistämällä työntekijöiden sisäistä yrittäjyyttä muun muassa tulospalkkauksen kautta, hallinnon johtavien virkahenkilöiden ajatellaan olevan pikemminkin ammattijohtajia kuin osa byrokraattista, edustuksellisesti valittujen henkilöiden pyörittämää hallintorakennetta.

Kummallisella tavalla auktoriteettien kyseenalaistaminen voi siis johtaa demokratianvastaisuuteen. Demokraattista päätöksentekoa voidaan pitää hitaana ja byrokraattisena verrattuna siihen, että organisaatiota johdetaan hyvin itsevaltaisesti.

Politiikassa kriittinen suhtautuminen yhteiskunnan eliittiä kohtaan näkyy siten, että puolueiden ulkopuolelta tulevilla henkilöillä on ollut monissa maissa nostetta johtotehtäviin. Populistiset johtajat voivat hyökätä koko entistä hallintorakennetta vastaan ja pyrkiä syrjäyttämään sen kansannousun nimissä. Kriittiset äänet yritetään tukahduttaa. Presidentti Trump nimitti toimittajia kansan vihollisiksi. Oman piirin väitteet nostetaan totuudeksi. Veikko Vennamolla oli tapana sanoa, että kyllä kansa tietää.

Kuten puheeni alussa sanoin, elämme ristiriitaista aikaa. Hallinta perustuu entistä enemmän tietoon ja erilaisiin taloudellista toimintaa ohjaviin hallintalaitteisiin, mutta samalla epäily tieteellistä tietoa kohtaan rakoilee. Lisäksi nämä tendenssit ovat saman kolikon kaksi puolta—kolikon tosiaankin, koska meitä hallitaan talouden kautta.

Olisiko ratkaisu se, että pyrimme eroon rahan vallasta, siitä että kaikki yhteiskunnallinen toiminta käännetään abstrakteiksi suureiksi ja sitä kautta rahaksi, jonka kautta toimijoille luodaan kannustimia ja sanktioita? Vai onko tämä pitkälti rahaan perustuva globaali järjestelmä muutenkin hajoamassa? Nythän Venäjää ollaan eristämässä ylikansallisesta tiedon infrastruktuurista, kuten kansainvälisen kaupan ja pääomasiirrot mahdollistavasta SWIFT-maksujärjestelmästä. Koska laskentaan ja numeroihin perustuvat hallintalaitteet

edellyttävät aina jonkin minimimäärän luottamusta kulloisiinkin mittaustuloksiin, tiedon infrastruktuuri voi hajota myös täydellisen luottamuspuolan vuoksi.

Minun on vaikea uskoa, että koko globaalin episteemin tietoinen purkaminen olisi hyvä idea. Mittaamiseen, laskemiseen ja tilastointiin sisältyy aina huijaamisen ja rakenteellisen epätasa-arvoisuuden riskejä, mutta jos vastapuolilla ei ole alkeellis-

takaan yhteistä tilannekuvaa, neuvottelu loppuu ja seurauksena on eristäytyminen tai väkivalta. Poliitiikan ei tarvitse nojautua uusliberalistiseen malliin, jossa kaikkea hallitaan markkinoistamalla, mutta se ei tarkoita sitä, että tulisi luopua mittareista hallintalaitteina.

On tietenkin tervettä suhtautua epäillen valmiisiin faktoihin ja kyseenalaistaa myös tieteelliset auktoriteetit. Tieto on aina myös poliittista, yksi niistä kentistä, joilla yhteiskunnallisista muutoksista kamppaillaan. Siksi täytyy olla kriittinen. Bertolt Brecht sanoo Oppimisen ylistys -nimisessä runossaan, että mitä itse et tiedä, sitä et tiedä, ja että siksi sinun täytyy tietää kaikki

Toisaalta nykyisessä teknistyneessä maailmassa olemme vääjäämättä riippuvaisia asiantuntijuu-desta. Emme voi millään itse tietää kaikkea tai ryhtyä kaikkien alojen asiantuntijoiksi. Monissa asioissa meidän täytyy luottaa tiedeyhteisöihin, jotka harvoin esittävätkään mitään varmaa, sillä tiede on perustaltaan tietämisen rajojen koettelua

ja systemaattista epäilyä, jossa perusteettomat tulokinnat ammutaan nopeasti alas. Tieteellinen tutkimus ei anna sataprosenttisen varmoja vastauksia, mutta tiedeyhteisöä parempaakaan tiedollista auktoriteettia ei ole. ■

Artikkeli perustuu Tampereen yliopiston SOC-päivässä 7.4.2022 pidettyyn esitykseen.

Lähteet

- ALASUUTARI, P. (2017). *Tasavalta: sodanjälkeisen Suomen kaudet ja trendit [The republic: The periods and trends of post-war Finland]*. Tampere: Vastapaino
- BULMER, M. (2015). *Social Research and Royal Commissions (Routledge Revivals)*. Routledge revivals. London: Routledge.
- CALLON, M. (2009). Civilizing markets: Carbon trading between in vitro and in vivo experiments. *Accounting, Organizations and Society* 34(3): 535–548.
- EARDLEY, S., BISHOP, F. L., PRESCOTT, P. ET AL. (2012). A Systematic Literature Review of Complementary and Alternative Medicine Prevalence in EU. *Complementary Medicine Research* 19(Suppl. 2): 18–28.
- EDWARDS, P. N. (2010). *A vast machine: computer models, climate data, and the politics of global warming*. Cambridge: MIT Press.
- FOURCADE, M. (2006) The Construction of a Global Profession: The Transnationalization of Economics. *The American Journal of Sociology* 112(1): 145–194.
- FRASS, M., STRASSL, R. P., FRIEHS, H., ET AL. (2012). Use and Acceptance of Complementary and Alternative Medicine Among the General Population and Medical Personnel: A Systematic Review. *The Ochsner Journal* 12(1): 45–56.
- GIVETASH, L. (2019). 'Clever accounting and creative PR': Thunberg critiques emissions targets. *Euronews*, 11/12/2019.
- HANKINS, T. L. (1985). *Science and the Enlightenment*. Cambridge: Cambridge University Press.
- HIRSCHMAN, D. AND BERMAN, E. P. (2014). Do economists make policies? On the political effects of economics. *Socio-Economic Review* 12(4): 779–811.
- HUNTINGTON, S. P. (1996). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Simon & Schuster.
- JANSSON, T. (2009). *Rikssprängningen som kom av sig: finsk-svenska gemenskaper efter 1809*. Stockholm: Atlantis.
- KRANERT, M. AND HORAN, G. (2018). *Doing Politics: Discursivity, Performativity and Mediation in Political Discourse*. *Discourse Approaches to Politics, Society and Culture*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- LAURIAT, B. (2010). 'The Examination of Everything': Royal Commissions in British Legal History. *Statute law review* 31(1): 24–46.
- MACKENZIE, D. (2009). Making Things the Same: Gases, Emission Rights and the Politics of Carbon Markets. *Accounting, Organizations and Society* 34(3-4): 440–444.
- MACKENZIE D. A., MUNIESA, F. AND SIU, L. (2007). Do economists make markets?: On the performativity of economics. Princeton: Princeton University Press, vi, 373 p.
- MCGANN, J. G. (2017). 2016 Global Go To Think Tank Index Report. Reportno. Report Number], Date. Place Published]: Institution].
- NIEMELÄ, J. (2001). *Vanhat jumalat, uudet tulokinnat näköaloja uusiin uskontoihin Suomessa*. Helsinki: Helsingin yliopisto, Uskontotieteen laitos.
- RAINIO-NIEMI, J. (2015). A Nordic Paradox of Openness and Consensus? The Case of Finland. In: Götz N and Marklund C (eds) *The paradox of openness: transparency and participation in Nordic cultures of consensus*. Leiden: Brill, pp.27–49.
- RICH, A. (2004). *Think tanks, public policy, and the politics of expertise*. Cambridge: Cambridge University Press.
- SILVERMAN. C. (2016). *This Analysis Shows How Viral Fake Election News Stories Outperformed Real News On Facebook*. Available at: https://www.buzzfeed.com/craigsilverman/viral-fake-election-news-outperformed-real-news-on-facebook?utm_term=.hwgxn2OzY#.uxjP0N9ZE (accessed 16.11.2016).
- STONE, D. (2001). *Think Tanks, Global Lesson-Drawing and Networking Social Policy Ideas*. *Global Social*

- Policy 1(3): 338–360.
- SUOMEN EVANKELISLUTERILAINEN KIRKKO (2017) Kirkon jäsenmäärän kehitys edellisvuoden kaltaista. Available at: <http://evl.fi/uutishuone/tiedotteet/-/items/item/10402/Kirkon+jasenmaaran+kehitys+edellisvuoden+kaltaista>.
- TIIHONEN, S. (2004). Poliittisen hallitsemisen ja julkisen hallinnon kehitys 1980–2003. Artikkelikokoelma tutkimushankkeesta sosiaaliset innovaatiot, yhteiskunnan uudistumiskyky ja taloudellinen menestys.
- TIIHONEN, S. (2006). Poliittisen hallinnan ja hallintopoliitiikan muutoksia 1980- ja 1990-luvulla. In: Heiskala R and Luhtakallio E (eds) Uusi jako: Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta. Helsinki: Gaudeamus, pp.82–104.
- TURTIAINEN, S. (2016). Teinit tehtailivat Makedoniassa valeuutisia Trumpista ja Clintonista – nyt yksi heistä kertoo HS:lle, miten bisnes toimii. Helsingin Sanomat, 1.12.2016.
- TWINING, W. (2004). Diffusion of Law: A Global Perspective. *Journal of legal pluralism and unofficial law* 36(49): 1–45.
- TWINING, W. (2005). Social Science and Diffusion of Law. *Journal of law and society* 32(2): 203–240.
- VUOLANTO, P. (2020). Asiantuntijavalta ja vaihtoehtoinen terveystieto. *Tiedepolitiikka* 45(3): 26–33.
- WATSON, A. (1974). *Legal transplants: an approach to comparative law*. Charlottesville: University Press of Virginia.
- WEATHERFORD, J. M. (1997). *The History of Money: From Sandstone to Cyberspace*. New York: Crown Publishers.